

การออกแบบประยุกต์เครื่องเคลือบดินเผา
อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
Ceramics Designing Applied Derive from Local
Wisdom of Bankruat District, Buriram Province

อภิชาติธำรง คำมณี¹
Apichattumroung Kammanee
เดชา ศิริภาษณ์²
Decha Siriphat

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิจัศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาทัศนศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

การออกแบบประยุกต์เครื่องเคลือบดินเผา อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการศึกษา รูปแบบ รูปทรง กรรมวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เพื่อนำมาออกแบบ ประยุกต์เครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยใช้วิธีการลงพื้นที่สังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มจากประชากรในชุมชน ที่ได้จาก กลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ในบริเวณพื้นที่วิจัย โครงการนี้เป็นจุดเริ่มต้นเพื่อการคงคุณลักษณะการผลิตในอดีต ให้สามารถนำกลับมาพัฒนาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์สืบสานวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

คำสำคัญ: เครื่องเคลือบดินเผา, การออกแบบประยุกต์

Abstract

The present investigation was undertaken with the following objectives: To study the development of the ceramics motifs, viz., pattern, form including its producing process. To apply the ancient BanKruat ceramics in order to create innovated ceramics design. The research was carried out by treatise review, field observation and interviewing/inquiring a group of nine local connoisseurs-cum-practitioners and the others involved throughout the field study area. Therefore this present work as if it was a start-up to maintain the ancient production characteristics and enabled to revive the craftsmanship in order to develop the creative products and to succeed the cultural inheritance.

Keyword: Ceramics, Designing Applied

บทนำ

ในอาณาจักรขอมโบราณ ซึ่งกินอาณาเขตเข้ามาในภาคอีสานตอนล่างได้มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นแบบเนื้อหินที่มีการเคลือบด้วยน้ำเคลือบ (Crystal glaze) และเผาด้วยไฟที่อุณหภูมิ 1,100-1,300 องศาเซลเซียส การเรียกชื่อ เครื่องเคลือบดินเผาในวัฒนธรรมเขมร ที่พบในเขตอีสานใต้และประเทศกัมพูชา มีชื่อเรียกหลายชื่อ แต่ชื่อที่นิยมพูดถึงในการศึกษาของสำนักฝรั่งเศสปลายบุรพทิศ (EFEO) และทั่วโลก มักจะเรียกว่า “เครื่องเคลือบเขมร” (Khmer ceramics - Glaze Stoneware) หรือ “อังกอร์เลียนเซรามิก” (Angkorian ceramics) โดยที่แหล่งผลิตใหญ่และเป็นแหล่งเดียวคือ ที่บริเวณจังหวัดบุรีรัมย์ พบมากที่สุดคือ บริเวณ อำเภอบ้านกรวด ถือเป็นแหล่งอุตสาหกรรมการทำเครื่องเคลือบดินเผาในพุทธศตวรรษที่ 16-18 ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเนื่องจากมีการพบแหล่งเตาเผามากมาย เฉพาะที่บ้านกรวดมีการขุดพบเตาเผา กว่า 100 เตาหลังจากได้มีการขุดพบแหล่งเตาเผาที่อำเภอบ้านกรวดแล้ว ในปี พ.ศ. 2467 นายดับบริว เอ เกรแฮม ได้เขียนบทความเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาบุรีรัมย์ เรื่อง “Khmer Ceramics from Ban Kruat” ตีพิมพ์ในวารสารสยามสมาคมและหลังจากนั้นก็ได้นักวิชาการอีกหลายท่านได้ให้ความสนใจและเขียนบทความกันในเวลาต่อมา ในปี พ.ศ. 2511 มีประชาชนอพยพเข้ามาอยู่ในนิคมสร้างตนเองบ้านกรวด และได้มีการปรับพื้นที่ทำไร่นา ก็ได้พบเศษภาชนะดินเผาแบบต่างๆ เป็นจำนวนมากบริเวณเนินดินกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ภาชนะต่างๆ เหล่านี้มีทั้งที่เป็นแบบเคลือบสีน้ำตาลและเคลือบสีเขียว ที่เป็นกระปุกรูปสัตว์ต่างๆ ก็มีจำนวนมาก และได้มีพ่อค้าของเก่าที่ให้ราคาในการซื้อขายที่สูง ทำให้เกิดมีการลักลอบขุดมากยิ่งขึ้น และลักลอบขุดกันตลอดมา นับเป็นความน่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่พบว่าบริเวณแห่งเตาโบราณได้ถูกขุดและทำลายเสียหายไปเกือบหมดสิ้น จนในปี 2530 โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ดำเนินการสำรวจและอนุรักษ์เอาไว้ (กรมศิลปากร , 2532)

เครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวดนั้นมีลักษณะ จุดเด่น และเสน่ห์เฉพาะตัวได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีเขียวใสซึ่งมีทั้งขามและโถพร้อมฝา เนื้อดินปั้นสีขาว

นวลละเอียด ทั้งมีน้ำเคลือบที่เรียบเสมอย่างสวยงาม กับที่มีลายแตกราน ตามเส้นลายจะมีสีน้ำตาลอ่อน สำหรับขามเคลือบสีเขียวใสเรียบเสมอ พบว่าบริเวณขอบล่างเหนือกันขามบางใบจะเคลือบสีน้ำตาลใส ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่แปลกไปจากแหล่งอื่น ขามเคลือบสีเขียวจะเคลือบสีน้ำตาลใสเคลือบทั้งด้านนอกและด้านใน รวมทั้งเคลือบบริเวณกันขามด้านนอกด้วย แต่บางใบก็ไม่เคลือบกัน นอกจากขามก็มี ตลับ กระปุก และโถพร้อมฝาสำหรับการประดับฝาของโถจะพบว่า รอบๆ ส่วนที่เป็นยอดจุกนั้นจะประดับด้วยแนวเส้นที่ลดหลั่นกันสามชั้น ซึ่งชั้นล่างสุดจะเป็นรูปกลมเล็กๆ คล้ายกระดุมขนาดเล็กตรงกลางมีจุดเล็กๆ วงกลมนี้จะประดับเรียงกันเป็นแนวรอบวงกลม โถประเภทนี้แม้ว่าด้านนอกจะเคลือบสีเขียวใส แต่ด้านในจะปาดด้วยน้ำเคลือบสีน้ำตาลบางๆ (นวลน้อย บุญวงษ์ , 2542)

เครื่องเคลือบดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาเผาโบราณต่างๆ ในอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ส่วนใหญ่จะผลิตเครื่องเคลือบที่มีลักษณะคล้ายๆ กันไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของภาชนะ ลักษณะของเนื้อดินปั้น และสีของน้ำเคลือบ โดยที่จะมีลักษณะแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามแหล่งเตาเผาแต่ละแห่งนั้นอาจจะเน้นการผลิตรูปแบบใดมากน้อยต่างกัน บางเตาอาจจะผลิตพวกเครื่องปั้นดินเผาพวกเคลือบสีเขียวใสมากกว่าพวกเคลือบสีน้ำตาล เช่นเตานายเจียน แต่บางแหล่งอาจผลิตพวกเคลือบสีน้ำตาลมากกว่า หรือบางแหล่งอาจผลิตพวกไม่เคลือบมากกว่า แต่สรุปได้ว่าทุกแหล่งเตาเผาจะผลิตของคล้ายกันเกือบทุกประเภท เช่น ตลับทรงฟักทอง ตลับลูกพลับ กระปุกขนาดเล็ก กระปุกรูปนก ประติมากรรมรูปสัตว์ เช่น แพะ ช้าง ม้า กระต่าย ซึ่งมีทั้งแบบต้นเป็นรูปสัตว์จริงๆ หรือทำเป็นกระปุกหรือกาน้ำ นอกจากนี้มีขามตะคันทรงขาม โถทรงโกศ โถทรงแดง ไหเท้าช้าง ไหไม่มีเชิงขนาดต่างๆ ตั้งแต่สูง 30-80 เซนติเมตร ไหเหล่านี้บางครั้งก็ประดับเป็นรูปหน้าคนที่ส่วนคอไห หรือบางครั้งก็ประดับด้วยรูปหัวช้าง หัวม้า หรือหัวกวาง ตามบริเวณไหล่ของไห นอกจากนี้ลักษณะการตกแต่งภาชนะมีทั้งการใช้ลายกลีบบัว ลายชุดขีด ลายกากบาทชั้นเดียว ลายกากบาทสองชั้น ลายซิกแซก ลายเส้นคดโค้ง ลายคลื่น ลายโค้งแบบระย้า และลายหวี ซึ่งเครื่องปั้นดินเผาที่นี้จะขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนด้วยรอยในเนื้อดินปั้น จะมี

ลักษณะเป็นลายหมุนเวียนขาซึ่งเกิดจากการใช้แป้นหมุนอย่างเด่นชัด ส่วนลวดลายพิเศษที่ใช้ประดับ เช่น รูปหัวช้าง หัวม้า หรือรูปสัตว์ประหลาด และบางครั้งก็เป็นภาพเล่าเรื่องชีวิตประจำวัน เช่นการล่าหมูป่า หรือเป็นภาพแสดงพิธีกรรมบางอย่าง จะใช้แม่พิมพ์กดออกมาแล้วนำมาติดเข้ากับตัวภาชนะ กระปุก ไห หรือคนโทที่ขึ้นรูปไว้แล้ว จากนั้นจึงชุบน้ำเคลือบและนำเข้าเตาเผา (กิตติสันต์ ศรีรักษา, 2532)

จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร ผู้รู้และผู้ปฏิบัติระหว่างที่ลงพื้นที่วิจัยพบว่าเครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวดมีความเจริญรุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 ช่วงปีนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวเขมรที่เดินทางและลงหลักปักฐานสร้างชุมชนเครื่องเคลือบดินเผา พร้อมกับการขยายอาณาเขตของอาณาจักรเขมรในยุคนั้น และมีเจริญรุ่งเรืองที่สุดในช่วงของ ยุค “พระเจ้าชัยวรมันที่ 6” หรือแบบ “ราชวงศ์มหิธรปุระ (Mahidharapura Dynasty)” ลักษณะรูปแบบ ทรวดทรงของเครื่องเคลือบและสีสันทันจะเหมือนกับแบบบาปวน แต่ลงสีน้ำเคลือบเข้มหนามากขึ้น มีรอยแตกเป็นริ้วเล็ก ๆ (แตกลายงา) ตามผิวภาชนะ มีการผลิตในระดับอุตสาหกรรมผลิตเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะผลิตเพื่อส่งออกหรือจำหน่ายไปตามบ้านเรือนชุมชนต่างภูมิภาค จึงผลิตเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนมากขึ้น เช่น ถ้วย ชาม ครก ไห ขวด รวมทั้งภาชนะเก็บของเหลวแบบต่าง ๆ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 17 ในประเทศกัมพูชา จะพบแหล่งเตากระจายตัวไปทั่ว โดยเฉพาะตามแนวถนนราชมรรคาทั้ง 5 สายที่ออกไปจากเมืองพระนครหลวง ส่วนในเขตอีสานใต้พบมากแถบกลุ่มเตาสวาย กลุ่มเตาละลอกตะแบง กลุ่มเตาบ้านถนนน้อย ของอำเภอบ้านกรวด และที่ถือเป็นยุคทอง (Golden Age) ของอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาด้วยเพราะการเชื่อมโยงของบ้านเมืองในเขตเขมรต่ำเมืองพระนครหลวง ศรีโยธโรปุระ เข้ากับกลุ่มบ้านเมืองในเขตเขมรสูงของอีสานใต้ด้วยเส้นทางราชมรรคาในยุคของราชวงศ์มหิธรปุระ ชุมชนโบราณจะตั้งถิ่นฐานและกระจายตัวอย่างหนาแน่นตามแนวถนนโบราณ เป็นโครงข่ายที่มีการติดต่อระหว่างกัน ทั้งภายในและภายนอกภูมิภาค แต่ละชุมชนจะมีอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องเคลือบเครื่องปั้นดินเผา และมีอุตสาหกรรมถลุงแร่เหล็กเกิดขึ้นกันอย่างกว้างขวางกว่า

ยุคก่อนหน้า ภาชนะเครื่องเคลือบในยุคนี้ จะมีกระบวนการผลิตที่ละเอียดอ่อน เริ่มต้นจากการนำดินละเอียดมานวด บั่นขึ้นรูป ตากแห้ง เผาดิน นำไปลงน้ำเคลือบ เป็นขั้นตอนสุดท้าย แล้วจึงนำกลับมาเผาในเตาเผาที่มีการพัฒนารูปแบบเป็นเตาขนาดใหญ่เพื่อการผลิตในระดับอุตสาหกรรม และจากการศึกษากระบวนการต่างๆ ดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยสามารถนำมาเป็นแรงบันดาลใจ และขั้นตอนกระบวนการต่าง มาใช้ในการออกแบบได้เป็นอย่างดี (ประสพ ลีเหมือดภัย , 2543)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบ รูปทรง ลวดลาย และวิธีการผลิตของเครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อนำผลการศึกษาจากวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งมาออกแบบประยุกต์เป็นเครื่องเคลือบดินเผาแบบใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหา ศึกษารูปแบบเครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อนำมาพัฒนาการออกแบบประยุกต์เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่น่าสนใจเพิ่มขึ้นจากเดิม
2. ขอบเขตพื้นที่วิจัย ศึกษาลักษณะพื้นที่โดยรอบบริเวณแหล่งเตาเผา และพื้นที่ที่มีการขุดพบเจอเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ ในอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์

นิยามศัพท์เฉพาะ

การออกแบบ หมายถึง ขั้นตอนการร่างแบบผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบดินเผา โดยใช้การศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวดจังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อได้ข้อมูลแล้วจึงทำการออกแบบโดยเริ่มจากการร่างต้นแบบที่ได้จากการศึกษาข้อมูลผสมผสานกับแรงบันดาลใจของผู้วิจัยจนเกิดเป็นผลงาน

ประยุกต์ หมายถึง การสร้างผลิตภัณฑ์เครื่องเคลือบดินเผาแบบใหม่ ที่ได้จากการศึกษาประวัติ รูปแบบ รูปทรง วิธีการผลิต เครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวดจังหวัดบุรีรัมย์ ให้สามารถเกิดประโยชน์ด้านการใช้สอยและความสวยงาม โดยยังคงไว้ซึ่งกรรมวิธีการผลิตดั้งเดิม

เครื่องเคลือบดินเผา หมายถึง ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาไฟสูงประเภทเนื้อดินธรรมดาและมีการเคลือบด้วยน้ำเคลือบที่เกิดจากกระบวนการทางการการออกแบบประยุกต์ โดยมีขั้นตอนผลิตด้วยการเผาที่อุณหภูมิความร้อนตั้งแต่ 1,100 องศาเซลเซียสขึ้นไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาวิจัยเรื่องการออกแบบประยุกต์เครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวดจังหวัดบุรีรัมย์ ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาต่างๆของเครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวด ทั้งยังได้ทราบถึงรูปแบบ รูปทรง และกรรมวิธีการผลิต

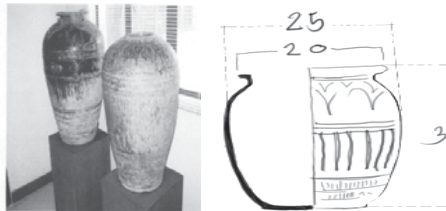
สามารถนำข้อมูลที่ศึกษามาเชื่อมต่อเป็นแนวทางในการออกแบบ การประยุกต์ สามารถผลิต และได้เป็นชิ้นงานเครื่องเคลือบดินเผา ที่มีรูปแบบ รูปทรง ที่แตกต่างไปจากเดิม

กรอบแนวคิดในการทำวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาประวัติความเป็นมาของเครื่องเคลือบดินเผา และกระบวนการในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของเครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อนำมาออกแบบประยุกต์ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาให้สอดคล้องกับแนวคิดในการออกแบบและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย โดยผู้วิจัยต้องการให้เกิดผลงานแบบใหม่ขึ้นมาแต่ชิ้นงานนั้นๆ ยังคงมีองค์ประกอบที่ยังคงไว้ซึ่งกระบวนการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวดแบบดั้งเดิม

ประเภทของเครื่องเคลือบดินเผาอำเภอบ้านกรวดจังหวัดบุรีรัมย์และการถอดแบบลวดลาย

1. ไหขนาดใหญ่ ไหเป็นส่วนเครื่องเคลือบที่ใหญ่ที่สุดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 38-48 เซนติเมตร กว้างมนค่อยๆ สอกลงไปที่ฐานส่วนสูงจะมากกว่าฐานประมาณ 3 เท่า เท่าที่พบส่วนสูงมีตั้งแต่ 50-80 เซนติเมตร ปากกว้างประมาณ 13-14 เซนติเมตร

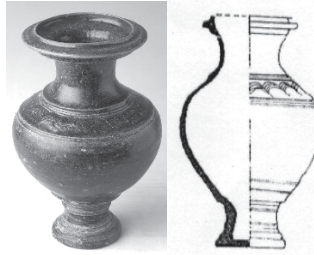
ภาพประกอบที่ 1 ไหขนาดใหญ่

2. ไหเล็กหรือแจกัน นิยมเคลือบด้วยสีน้ำตาลดำ หรือเคลือบสองสีในใบเดียวกันโดยบริเวณตัวภาชนะจะเคลือบสีน้ำตาลดำ และส่วนคอและปากภาชนะจะเคลือบสีขาวและสีเขียว

ภาพประกอบที่ 2 ไหเล็กหรือแจกัน

3. ไหทรงโกศ บางครั้งเรียกว่า ไหเท้าช้าง นิยมตกแต่งลวดลายชุดขีดที่คอ หรือบริเวณไหล่ เคลือบสีน้ำตาลเข้มตลอดทั้งใบ

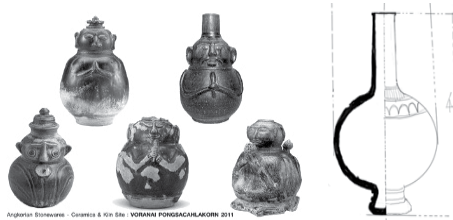
ภาพประกอบที่ 3 ไหทรงโกศ

4. แจก้น ขนาดเล็กลงมาจากไหมาก คอสูงขึ้นเล็กน้อย ปากบานออกไป
ไม่มากนัก สีเคลือบน่าจะเหมือนกับแบบที่ 1 และยังมีเคลือบ 2 สีในใบเดียวกันคือส่วน
ล่างเคลือบดำหรือน้ำตาลแต่ส่วนบนตั้งแต่คอขึ้นไปเคลือบสีขาว

ภาพประกอบที่ 4 แจก้น

5. คนโทหรือหม้อม้า มีลักษณะคล้ายน้ำเต้า บางใบอาจทำเป็นรูปคน
หรือรูปสัตว์ต่างๆ นิยมเคลือบสีน้ำตาลหรือเคลือบสองสีในใบเดียวกัน ตัวภาชนะ
เคลือบสีน้ำตาล คอและปากภาชนะเคลือบสีขาวและสีเขียว

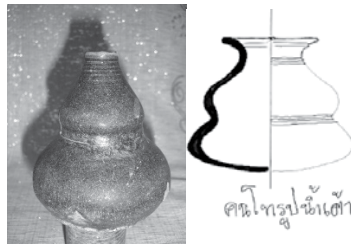
ภาพประกอบที่ 5 คนโทหรือหม้อม้า

6. **กุนฑีหรือหม้อน้ำมีพวย** มีลักษณะผสมระหว่างกาน้ำกับคนโท แต่คอสั้น ปากค่อนข้างกว้าง มีพวยเหมือนกาน้ำบริเวณปากชาม แต่ต่างจากกาน้ำคือไม่มีก้าน และหุบนิยมนิยมน้ำตาลหรือเคลือบสองสีในใบเดียวกัน

ภาพประกอบที่ 6 กุนฑีหรือหม้อน้ำมีพวย

7. **คนโทรูปคนและน้ำเต้า** คล้ายกลุ่มที่ 6 ต่างกันเล็กน้อยที่ปากไม่บานหรือบานไม่มาก

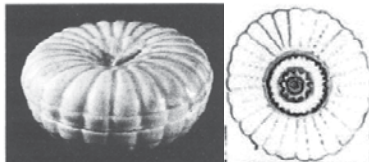
ภาพประกอบที่ 7 คนโทรูปคนและน้ำเต้า

8. **เครื่องใช้ในครัว** ประกอบด้วย ครก กระโถม ถ้วยหรือชาม (Bowl) ยังไม่พบจานแบนแบบเหมือนที่ใช้ในสมัยสุโขทัยและปัจจุบัน ครกและกระโถมมักเคลือบด้วยสีดำ สีน้ำตาลและสีน้ำตาลอมเหลืองส่วนถ้วยหรือชามจะมีลักษณะคล้ายชามก้วยเตี้ยมีหลายขนาด หลายรูปทรง นิยมนิยมน้ำตาลหรือเคลือบสองสีในใบเดียวกัน ด้านในของถ้วยหรือชามจะมีร่องรอยของก้นเต้าหรือก้นแท่ง จำนวน 6-8 จุด ทำหน้าที่คั่นภาชนะไม่ให้ติดกันระหว่างเผา

ภาพประกอบที่ 8 เครื่องใช้ในครัว

9. ผอบหรือตลับ เป็นภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ลักษณะเป็นตลับ ทรงเตี้ย ก้นแบน ปากกว้าง ขอบปากโค้งเข้าทำเป็นสันสำหรับรองรับฝาปิด ดังตลับด้านนอก เซาะร่องเป็นแนวตั้ง ลักษณะคล้ายผลพิททอง ความสูงเฉลี่ย 2.5-4 เซนติเมตร

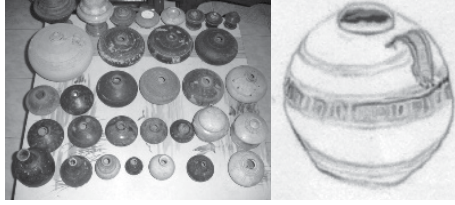
ภาพประกอบที่ 9 ผอบหรือตลับ

10. โถ มีลักษณะเกือบจะเป็นรูปทรงกระบอกทั้งทรงเตี้ยและทรงสูง ปากกว้างกว่าส่วนฐาน ส่วนใหญ่จะเป็นการเคลือบด้วยสีเหลืองอ่อน

ภาพประกอบที่ 10 โถ

11. กระปุกหรือกระแป้ เป็นภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) ส่วนมากมีเนื้อภาชนะเป็นสีขาวขึ้นรูปด้วยการใช้แป้นหมุนมีลักษณะกลมป้อมเตี้ยและทรงกลมแป้นคล้ายผลจันทน์ขนาดไม่ใหญ่มากนักคอแคบและปากผายออกเล็กน้อย

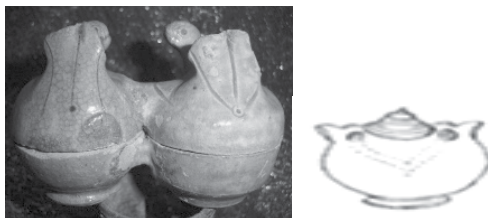
ภาพประกอบที่ 11 กระปุกหรือกระป๋

12. **เต้าปูนรูปช้าง** เต้าปูนรูปช้างเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความสวยงามและประณีตมาก ทำเป็นรูปช้างยืนมีกုပ်และเครื่องประดับตามฐานะบางตัวประดับเป็นช้างในราชพิธีบางตัวมีลวดพวงมาลัยเห็นได้ชัดเจนภาชนะบางชิ้นที่มีผู้ขุดได้ยังมีปูนแห้งติดอยู่สีเคลือบเท่าที่พบเป็นสีน้ำตาล สีดำและสีเหลือง

ภาพประกอบที่ 12 เต้าปูนรูปช้าง

13. **ประติมากรรมรูปสัตว์** เป็นประติมากรรมลอยตัวทำเป็นรูปสัตว์ต่างๆ มีหลายขนาด เช่น ม้า สุนัข กระต่าย นก หมี ลิง เต่า ตัวนี้มี ๓ ตอน บางชิ้นน่าจะใช้เป็นเต้าปูนด้วย สีเคลือบเป็นสีอ่อนและสีน้ำตาลดำ

ภาพประกอบที่ 13 ประติมากรรมรูปสัตว์

14. เต้าปูน เต้าปูนแบบธรรมดา มีลักษณะคล้ายพานบางชิ้นมีฝาเป็นรูปกรวยเป็นชั้น ลดหลั่นเหมือนกระทงสี่เคลือบส่วยใหญ่มีสีขาวสีอื่นก็มีบ้าง เช่น สีดำ สีนํ้าตาล

ภาพประกอบที่ 14 เต้าปูน เต้าปูนแบบธรรมดา

15. พาน ภาชนะอีกแบบหนึ่งที่มีรูปทรงเป็นพานแบบพานที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมีลวดลายประดับที่เชิงสี่เคลือบมักเป็นสีขาวหรือสองสีซึ่งส่วนใหญ่ตอนบนจะเป็นสีขาวส่วนล่างเป็นสีดำหรือนํ้าตาล

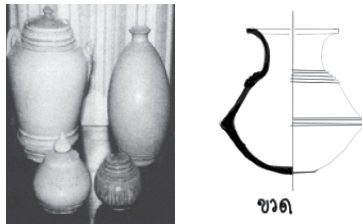
ภาพประกอบที่ 15 พาน

16. เครื่องใช้และเครื่องประดับ ประกอบด้วยเครื่องประดับต่างๆ เช่น นาฬิกา กระดิ่ง แวนคอโค กระป๋องหอยสังข์ปลาตะเพียนเป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นทั้งเครื่องใช้และเครื่องประดับและวัตถุมงคลสี่เคลือบส่วยใหญ่เป็นสีขาว ยกเว้นปลาซึ่งส่วนมากเป็นสีนํ้าตาลอมเหลือง

ภาพประกอบที่ 16 เครื่องใช้และเครื่องประดับ

17. ขวด มีลักษณะเด่นคือจะมีลักษณะที่มีช่องปากเล็กมากเข้าใจว่าน่าจะใช้บรรจุน้ำมันหรือน้ำเคลือบด้วยสีน้ำตาลและสีขาวหรือเคลือบทั้งสองสีในใบเดียวกัน

ภาพประกอบที่ 17 ขวด

18. ส่วนประกอบสถาปัตยกรรม เป็นเครื่องเคลือบดินเผาที่ทำขึ้นเพื่อใช้ประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมมีหลายรูปแบบเช่น กระเบื้องมุงหลังคา กระเบื้องเชิงชายและบราสลูกตั้งเป็นต้นซึ่งส่วนประกอบสถาปัตยกรรมเหล่านี้ได้พบระหว่างการขุดแต่งปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำและปราสาทอื่นๆ แทบทุกแห่ง

ภาพประกอบที่ 18 ส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

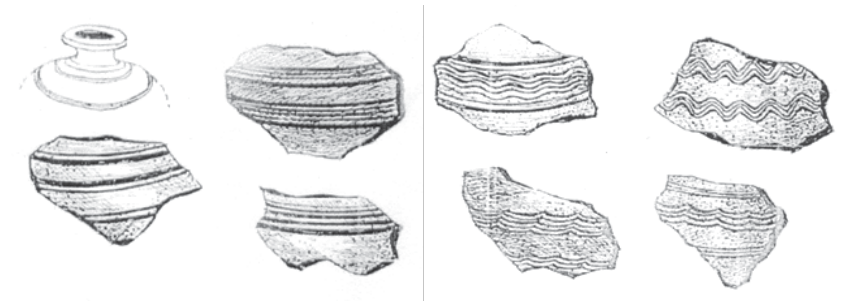
19. พระพุทธรูป หรือพระพิมพ์ นอกจากผลิตเครื่องเคลือบเป็นภาชนะ
สิ่งของเครื่องใช้แล้วยังพบพระพิมพ์แบบต่างๆ มีทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบใน
บริเวณศาสนสถานและชุมชนโบราณ

ภาพประกอบที่ 19 พระพุทธรูป หรือพระพิมพ์

วิธีการตกแต่งเครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวด

1. การขูดขีดการตกแต่งด้วยเทคนิคการขูดขีด ส่วนใหญ่นิยมแต่งภา
ภาชนะและบริเวณฝาและลำตัวก็พบได้ในภาชนะบางชิ้นดังปรากฏ

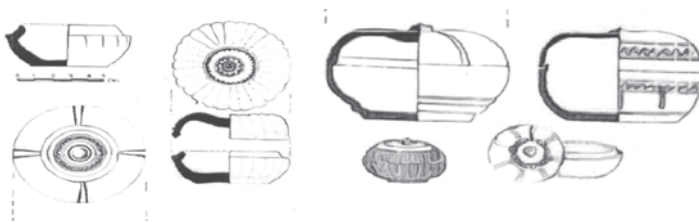
ภาพประกอบที่ 20 การขูดขีดการตกแต่งด้วยเทคนิคการขูดขีด

2. การตกแต่งด้วยลายกตการตกแต่งด้วยการกด ก็เช่นเดียวกับการตกแต่ง
ด้วยการขูดขีดซึ่งต้องมีเครื่องมือและอุปกรณ์ที่เป็นของมีคม (กดเป็นร่อง) หรือ
อุปกรณ์ที่ไม่ใช่ของมีคม (กดเป็นรอย) เป็นต้นว่าใช้นิ้วมือหรือเครื่องมือเป็นต้น

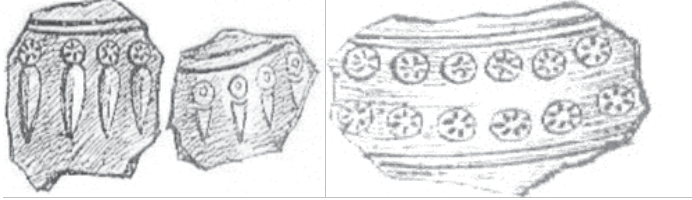
ภาพประกอบที่ 21 การตกแต่งด้วยลายกุดการตกแต่งด้วยการกด

3. การตกแต่งด้วยการแกะสลักหรือเซาะร่องเป็นเทคนิคของการแกะสลักเนื้อดินโดยมีการวาดลวดลายลงบนผิวภาชนะเสียก่อนแล้วจึงใช้เครื่องมือแกะลงบนเนื้อดินการแกะโดยแกะบางส่วนของผิวหน้าของเนื้อดินออกซึ่งจะช่วยเน้นให้มองเห็นลวดลายได้ชัดเจน สวยงาม หลังจากเคลือบภาชนะด้วยสีอ่อน เท่าที่พบจะเป็นตลับซึ่งเซาะในแนวตั้ง ลักษณะคล้ายผลฟักทอง ส่วนฝาปิดจะเซาะเป็นร่องเช่นเดียวกัน ซึ่งบางชิ้นทำเป็นรูปคล้ายกลีบดอกไม้

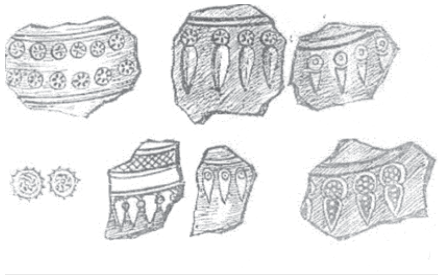
ภาพประกอบที่ 22 การตกแต่งด้วยการแกะสลักหรือเซาะร่อง

4. การใช้เนื้อดินทาหรือปั้นแปะ เป็นเทคนิคที่ใช้ตกแต่งภาชนะเพื่อเน้นลวดลายให้แลดูนูนออกมาเป็นลวดลายที่สวยงาม ในเครื่องเคลือบบุรีรัมย์การใช้เทคนิคชนิดนี้ มักใช้ควบคู่กับการใช้พิมพ์ประทับ เป็นลวดลายต่างๆ

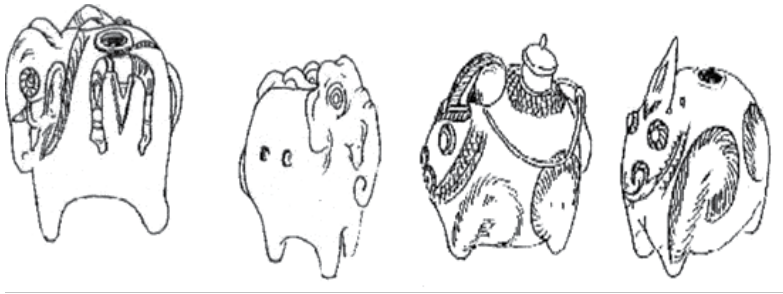
ภาพประกอบที่ 23 การใช้เนื้อดินทาบบหรือปั้นแปะ

5. การตกแต่งด้วยการใช้พิมพ์ประทับ การตกแต่งด้วยลายประทับนี้ เริ่มจากการเตรียมสลักที่ต้องการลงแผ่นไม้แข็งหรือแผ่นหิน แผ่นดินเป็นแม่พิมพ์ แล้วนำไปกดประทับลงบนภาชนะในขณะที่ดินหมาด จะได้ลวดลายของพิมพ์ปรากฏบนผิวภาชนะรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ช้าง นกฮูก ฯลฯ และลายพิมพ์ประทับตกแต่งปาก และตัวภาชนะในแนวนอนรอบๆ ตัวภาชนะซึ่งในส่วนที่พบมักใช้คู่กับการตกแต่งที่ใช้เนื้อดินทาบบหรือปั้นแปะ อาจจะแบ่งได้เป็นแบบต่างๆ เช่นเดียวกับข้อ 4

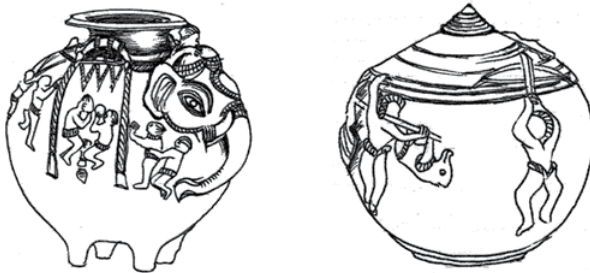
ภาพประกอบที่ 24 การตกแต่งด้วยการใช้พิมพ์ประทับ

6. การตกแต่งลวดลายด้วยวิธีปั้นเป็นรูปสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น ช้าง ม้า นก กระต่าย ฯลฯ เป็นต้น และการตกแต่งเป็นส่วนประกอบอื่นๆ แตกต่างกันไป ลวดลายประดับใช้เทคนิคทั้งวิธีปั้นติดและรอยกดประทับ

ภาพประกอบที่ 25 การตกแต่งลวดลายด้วยวิธีปั้น

7. การตกแต่งด้วยลวดลายประดับเป็นภาพเล่าเรื่อง เท้าที่พบเป็นกระปุกเคลือบสีน้ำตาลเข้ม รอบตัวกระปุกประดับภาพเล่าเรื่องรูปนายพรานกำลังล่าหมูป่า ซึ่งเป็นกระปุกที่หายากเพราะส่วนมากจะไม่มีลวดลายเป็นภาพเล่าเรื่องเช่นนี้ อีกชิ้นหนึ่งเป็นไหรูปช้างแสดงภาพเล่าเรื่อง ตกแต่งด้วยลายขูดสลักลายนูนต่ำ รูปบุคคลช่องละ 2 คน ลักษณะคล้ายกับภาพเล่าเรื่องราวการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง

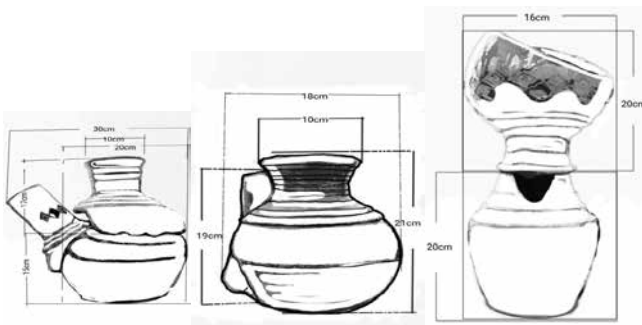
ภาพประกอบที่ 26 การตกแต่งด้วยลวดลายประดับเป็นภาพเล่าเรื่อง

ขั้นตอนการออกแบบประยุกต์ครั้งนี้ ผู้วิจัยเริ่มต้นการร่างแบบจากการบันทึกข้อมูล การสังเกต การสัมภาษณ์เหล่าผู้รู้และผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้รู้ที่ทำการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาที่มีความสามารถในการขึ้นรูปทรงแบบดั้งเดิม สามารถกำหนดกรรมวิธีในการขึ้นรูปได้ ซึ่งเป็นการขึ้นรูปที่ขนาด รูปทรงและลวดลายเคย

ทำมาในอดีต ซึ่งการขึ้นรูปลักษณะต่างๆจะคำนึงถึงกรรมวิธีแบบดั้งเดิมเป็นหลัก คือ การขึ้นรูปโดยใช้แป้นหมุนและตกแต่งลวดลายซึ่งเป็นการขึ้นรูปที่สามารถแสดงถึงอัตลักษณ์ ของรูปทรงเครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวดจังหวัดบุรีรัมย์ในอดีตได้ และนำมาผสมผสานกับรูปแบบ รูปทรง ลวดลายเกิดเป็นแนวคิดและแรงบันดาลใจในการออกแบบ

กระบวนการผลิตเครื่องเคลือบดินเผา

1. การกำหนดแบบร่าง

ภาพประกอบที่ 27 การกำหนดแบบร่าง

2. การขึ้นรูป ผู้วิจัยใช้วิธีการในการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน

ภาพประกอบที่ 28 การขึ้นรูป

3. การตกแต่งเป็นการสร้างความน่าสนใจต่อเครื่องเคลือบดินเผาด้วยอุปกรณ์เหล่านี้ เช่น ลวดขีดดิน ไม้ปั้น กระบอกฉีดน้ำ คัตเตอร์ สว่านไฟฟ้า และน้ำสลิป เป็นต้น นอกจากอุปกรณ์ที่กล่าวมา ยังสามารถประยุกต์สิ่งรอบตัวมาใช้ในการตกแต่งได้เช่นกัน เช่น หวี ไม้ปลายแหลม เป็นต้น โดยเริ่มต้นจากการเขียนลายตกแต่งบนผิวของเครื่องปั้นดินเผาด้วยน้ำดินสีต่าง การขีดขีด เจาะรู ลวดลาย เรื่องราวต่างๆ ที่ได้ออกแบบไว้

ภาพประกอบที่ 29 การตกแต่ง

4. การเผา ใช้กระบวนการเผาสองขั้นตอนได้แก่การเผาดิบ คือการเผาด้วยอุณหภูมิ 800 องศาเซลเซียส และการเผาเคลือบที่อุณหภูมิ 1,250 องศาเซลเซียส ด้วยเตาไฟฟ้าและเตาแก๊สซึ่งเป็นเตาปิด

ภาพประกอบที่ 30 การเผา

หลังจากผ่านขั้นตอนการออกแบบและการผลิตแล้ว จะได้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นงานต้นแบบทั้งหมด 1 ชุด ได้แก่ ชุดเครื่องเคลือบดินเผาที่ได้รูปทรงจากการศึกษาปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑

ประวัติความเป็นมาของเครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวด โดยได้แรงบันดาลใจจากกรรมวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมมีรูปทรงพื้นฐานที่คล้ายแบบเดิมแต่มีการใช้เทคนิคผสมผสาน คือ นำงานที่มีรูปแบบพื้นฐานมาตัดชุดเนื้อดินออกให้เหมือนกับเครื่องเคลือบเก่าที่ผุพังตามกาลเวลาแล้วนำมาประกอบเข้าด้วยกันกับอีกชิ้นเพื่อให้เกิดเป็นผลงานในรูปทรงใหม่ๆ แนวทางในการออกแบบผลิตภัณฑ์ชุดนี้คือการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวด ทั้งขั้นตอนการผลิตที่กำหนดการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน การเผาด้วยไฟในเตาเผาที่อุณหภูมิความร้อนที่ 1,200 องศาเซลเซียส และการเคลือบด้วยน้ำเคลือบสีเถ้าธรรมชาติ รวมกับแรงบันดาลใจของผู้วิจัยที่เกิดจากลงพื้นที่ (แล้วพบเจอกับเศษซากของเครื่องเคลือบดินเผาโบราณที่ถูกปล่อยปะละเลย โดนทำลายเนื่องจากการขุดลักลอบขโมย ค้าขาย บ้างก็ถูกชาวบ้านหรือผู้ที่ไม่เข้าใจถึงคุณค่า นำมาฉาบกับปูนทำเป็นกำแพงบ้าง ทำพื้นบ้าง ทำฝาดรอบท่อฯ) ทำให้ได้ผลงานชุด “ซาก” โดย

ผลิตภัณฑ์ชิ้นแรกเกิดจากการนำรูปทรงของไหทรงโกศหรือไหเต้าช้างที่มีลักษณะเด่นเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป ผสมผสานกับคนโทรูปน้ำเต้าแล้วทำการใส่ลวดลาย จากนั้นชุดและตัดเพื่อให้ชิ้นงานเปรียบเสมือนซากปรักหักพังที่ถูกทำลาย พร้อมใช้การเคลือบทั่วทั้งชิ้นงาน ผลิตภัณฑ์ชิ้นนี้คือแจกันตกแต่งดอกไม้ ที่ให้ความรู้สึกแตกต่างด้านรูปทรงจากผลิตภัณฑ์ตามท้องตลาดทั่วไป

ภาพประกอบที่ 31 ผลิตภัณฑ์ชิ้นแรก

ผลิตภัณฑ์ชิ้นที่สองคือ น้ำผุดผสมน้ำพุ เป็นการรวมกันระหว่างแจกันกับขวดและคนโทรูปคนนำมาติดต่อกันและทำการเคลือบแบบไม่เต็มใบแต่ใช้ขวดลายที่คิดค้นผสมให้เกิดการเชื่อมต่อของผลงานเสมือนเป็นงานชิ้นเดียวกัน

ภาพประกอบที่ 32 ผลิตภัณฑ์ชิ้นที่สอง

ผลงานชิ้นที่สามกระถางไม้เล็กคือการนำเครื่องใช้ในครัวเช่นถ้วยชามเป็นรูปแบบตั้งต้น แต่ใช้การขึ้นรูปจากคนโททรงน้ำเต้า จากนั้นทำการฉลุแบ่งครึ่งให้มีขนาดเท่ากับทรงของถ้วยชาม แล้วนำมาผสมกับงานปั้นเลียนแบบกระปุกหรือกระแป๋ง แล้วใช้การเคลือบทั่วทั้งใบทั้งภายนอกและภายในเหมือนกับวิธีการเคลือบเครื่องถ้วย

ภาพประกอบที่ 33 ผลงานชิ้นที่สาม

ผลิตภัณฑ์ชิ้นที่สี่ โคมไฟสวนคือการนำรูปทรงของโถผสมกับแจกันโดยการกลับด้านแจกันแล้วทำการฉลุจากทางก้นให้เป็นรูปทรงคล้ายกับปราสาทของเขมรจากนั้นนำมาวางซ้อนกันให้เหมือนกับการซ้อนทับกันของรูปทรงปราสาทเขมร

ภาพประกอบที่ 34 ผลิตภัณฑ์ชิ้นที่ที่สี่

การออกแบบประยุกต์เครื่องเคลือบดินเผา อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ครั้งนี้ เมื่อผลิตผลงานออกมาแล้วปรากฏว่า ผลงานมีความแปลกใหม่มากขึ้น แต่ยังคงไว้ซึ่งกระบวนการผลิต ทั้งลวดลายและองค์ประกอบอื่นๆที่เกิดจากการตกแต่งจากเดิมที่เครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นจะเน้นเพียงประโยชน์ใช้สอย ซึ่งความสวยงามและความน่าสนใจดังกล่าวยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของทักษะที่ช่างปั้นในชุมชนสามารถปฏิบัติได้ เป็นการปรับใช้ที่ไม่สร้างความขัดแย้งกับกระบวนการแบบดั้งเดิม การออกแบบเครื่องเคลือบดินเผานอกจากจะต้องคำนึงถึงความสวยงามแล้ว ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านอื่นๆที่มีผลต่อการกำหนดลักษณะของการออกแบบที่สมบูรณ์ เพื่อตอบสนองความต้องการตามปัจจัยต่างๆ ปัจจัยดังกล่าว คือ การให้ความสำคัญกับรูปแบบภูมิปัญญาที่กำลังจะถูกมองข้าม โดยการใช้หลักการออกแบบเพื่อสร้างความน่าสนใจและสร้างความงามอันจะนำไปสู่การให้ความสำคัญต่อคุณค่าของความงาม เครื่องเคลือบดินเผาที่ผลิตจากการออกแบบประยุกต์ในงานวิจัยครั้งนี้สามารถสะท้อนคุณค่าทั้งในด้านการสื่อสารถึงคุณค่าที่ควรอนุรักษ์ทั้งด้านรูปแบบ รูปทรง การผลิตของเครื่องเคลือบดินเผาบ้านกรวดจากอดีตจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2532). โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ.
- กิตติสันต์ ศรีรักษา. (2532). เครื่องถ้วยสมัยลพบุรีจากแหล่งเตาเผาบุรีรัมย์: ธันวาคม. นวน้อย บัญวงษ์. (2542). หลักการออกแบบ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสพ ลิ้มมือดภัย. (2543). องค์ประกอบในงานเครื่องปั้นดินเผา. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.